

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

מעשה שהיה

אין תוכו כברו גברת שולמית לוי, אשה מבוגרת הדרה

לבדה בביתה שבשכונת רחביה, לאחר שבעלה נפטר לפני שנים רבות, נהגה ללכת בכל יום שיש לכותל המערבי, ולקרוא שם את כל ספר התהילים במתינות. ברבות הימים, כאשר ההליכה הארוכה נעשתה קשה עליה, החלה ליסוע במונית לכותל. לאחר תקופה מסויימת, סיכמה עם נהג מונית מסויים, שהיה אדיב באופן מיוחד, על נסיעה קבועה בכל יום שיש, לכותל ובחזרה.

באחת הנסיעות בחזור מהכותל המערבי לביתה, הראה נהג המונית לגב' שולמית שעות ישן וחלוד. 'אולי את רוצה לקנות אותו?' שאל בתחינה. בתחילה דרש הנהג עבור השעות 1000 שקלים, אך לאחר מיקוח קצר, נמכר השעות לשולמית בעבור 500 שקלים. שולמית, שקנתה את השעות כהכרת טובה לנהג המסור, לא חשבה שיש איזה שהוא ערך לשעות, אך בכל אופן, היא ניסתה לנקות אותו מעט - ולאצבתה, גם אחרי הניקוי השעות נשאר חלוד ומכוער, וכמובן שהוא לא עבד.

ביום שני, הגיע יוסף אייזנקוט לביתה של גב' שולמית. יוסף נוהג להגיע בקביעות בכל יום שני, ולטפל במסירות בכל צרכיה של גב' שולמית, נקיון, כביסה, קניות, וכדומה. גב' שולמית מודה לו מקרב לב כל פעם מחדש, ומשתדלת לתגמל את יוסף, כפי הראוי לו.

כשראה יוסף את השעות, שם לב לסמל החברה (Logo) שייצרה את השעות, והוא זכר במעורפל שיש בזה משהו קצת נדיר. הוא שאל את שולמית מה עניינו של השעות החלוד הזה, והיא סיפרה לו שקנתה אותו מנהג המונית, מפני שלא היה לה נעים לטוב לו, בגלל מסירותו ואדיבותו הרבה. יוסף שאל את שולמית אם היא מוכנה למכור לו את השעות, והיא הסכימה בשמחה למכור לו אותו באותו מחיר שהיא רכשה אותו, 500 שקלים.

בשוק השבועי, הגיע יוסף לחבירו, סוחר עתיקות ידוע, ובקש ממנו להעריך עבורו את שווי השעות, ואם יש סיכוי למכרו ברווח. לאחר כמה ימים התקשר אליו סוחר העתיקות, ובשר לו כי מדובר בשעות של חברה איכותית מאוד, שכיום כבר לא ניתן להשיג את השעות שלה. 'ולא זו בלבד', הוסיף הסוחר 'אלא שניסיתי לקלף את השכבה העליונה של השעות - כי היה נראה לי מוזר שחברה כזו יוקרתית תייצר שעות ממתכת גרועה כל כך - ואכן התברר לי כי השעות עשויו זהב, וכנראה במשך השנים מישהו ציפה אותו במתכת פשוטה, כדי להסתירו מעינא בישא וכדומה'. יוסף שמח מאוד לשמוע, ושאל את הסוחר כמה

פסקי דינים

דיני שטרות - י"ט
הרב חיים קאהן שליט"א

כתב ידו (ד')

טענת פרעתי וקיום כתב ידו

כבר התבאר שהפוסקים נחלקו האם נאמן לטעון פרעתי על כתב יד ביד המלוה, ולטוברים שמהני טענתו שישנם אופנים שנאמן בטענה אחרת במגו דפרעתי^[1].

טענת טעיתי

לוח שטוען טענה בחשבון ומפני שסבר שחייב לו כתב את השטר נחלקו הפוסקים, יש שכתב שנאמן במגו דפרעתי דלא כטוברים שאינו נאמן לומר טעיתי^[2], ויש שכתב שלדינא לכו"ע נאמן במגו דפרעתי^[3].

חתימת עדים לאחר חתימת המתחייב

שטר בכתב ידו שעדים חתמו לאחר חתימתו יש לו דין שטר אע"פ שלא נכתב בלשון עדות אלא בלשון הודאה (כדרך כתיבת שטר בכתב ידו) ואינו נאמן לומר פרעתי^[4] וגובה ממשעבדי^[5].

ברם, נחלקו הפוסקים האם בחתימתם בסתם (שלא פירשו שחתמו לקיים הענין) מעידים על הענין שכתבו בשטר, ואז דינו כשטר בעדים שאינו נאמן לומר פרעתי וגובה ממשעבדי^[6], או שמעידים על חתימת המתחייב ודינו כשאר כתב יד שאינו נאמן לטעון פרעתי (לסוברים כן) ואינו גובה ממשעבדי^[7].

יש שכתבו הלכה למעשה, היות שאם חתמו העדים בסתם הדין במחלוקת שנויה, יפרשו העדים לפני חתימתם האם חתמו לקיים את החתימה או להעיד על הענין^[8].

פנקס חתום משניהם

פנקס ששותפים או בעלי דבר כותבים בו חשבונות ושניהם חתומים בו ובנוסף חתום בו עד אחד^[9], יש שכתב שאין אחד מהם נאמן לומר פרעתי^[10], ויש שכתב שזה תלוי בטעם (כפי שכתבו מכבר) שנאמן לומר פרעתי בכתב ידו, שאם אינו שטר גמור ומפני זה לא חשש להניח בידו אף בזה נאמן, ואם מפני שלא זוכר אם הוא ביד המלוה, זה לא שייך כששניהם רגילים

לחתום בו בכל פעם^[11].

לדינא כתבו הפוסקים שתלוי בראות עיני הדיינים^[12].

קיום שטרות

כפי שיבואר בדיני קיום שטרות, שטר שחתום בעדים כשר מהתורה כעדות בב"ד מבלי שב"ד יקיימו חתימתם, כי עדים החתומים על השטר כמו שנחקרה עדותם בב"ד ומה שב"ד מצריכים שהתובע יקיים את השטר הוא מדרבנן^[13]. מטעם זה הקילו בדרכי הקיום שדי לקיים את חתימת העדים בדמיון חתימותיהם לחתימות שני שטרות אחרים, או שיחתמו בב"ד בפנינו, ולא הצריכו שעדים יעידו שמכירים שזו חתימת העדים או שיהא ידוע לב"ד אמיתת חתימתם על ידי שכבר הוחזקו חתימתם בב"ד^[14].

קיום כת"י מדאורייתא או דרבנן

ומפני זה נחלקו הפוסקים האם חיוב הקיום בכתב ידו הוא מדאורייתא, יש שכתבו שקיום כתב ידו היא מדרבנן ודמיון החתימות מועיל בו כמו בשאר שטרות^[15], ויש שכתבו שחיוב הקיום על כתב ידו הוא דאורייתא וא"א לקיים את הכתב יד על ידי דמיון חתימות אלא עדים יעידו שמכירים בטביעות עין שזו חתימתו או שכתב ידו הוחזק מכבר בב"ד^[16]. ויש שכתב שאף אם יחתום לפנינו בב"ד לא יקיימו את הכתב יד שיכול להערים ולהתאים את חתימתו לכתב שבא לקיים^[17].

בביאור הדבר כתבו שלעומת עדים החתומים בשטר שעדותם נחשבת כנחקרה בב"ד, כתב ידו או חתימתו היא הודאה ולא עדות ולכן חיוב הקיום הוא מדאורייתא^[18]. ויש שכתבו שהקיום בדמיון חתימות מועיל מדאורייתא ומ"מ לא מקילים בקיום כתב יד בדברים שמועיל רק בשטרות שהצורך בקיום הוא מדרבנן כגון שלא לפני בעל דין וכנהג^[19], ויש שכתב שאף באלה מקילים בקיום הכתב יד^[20].

[1] גליון תס"ז.

[2] רמ"א סי' קכ"ו סעיף י"ג ע"פ מה שהכריע בדרכי משה אות ה' כדעת הר"ן ותוס' גיטין י"ד א' שכתב ידו אינו כהודאה בעדים דלא כמהר"ק שורש קצ"ג. אכן הסמ"ע שם סי' קמ"א לאחר שהביא את הדרכי משה מסיים שבס"ל סי' ט"ו הביא הסוברים שאינו נאמן לומר פרעתי על כתב יד עיי"ש. [3] ש"ך סי' קכ"ו סי' ט"ק א"ש שאף המהר"ק מודה לדינא שנאמן במגו דפרעתי, ועיין בפתחי תשובה שם סי' ז' מכמה אחרונים באיזה סוג כתב יד נאמן לטעון טעיתי. [4] סי' ס"ט סעיף ג' ע"פ רבינו ירוחם נתיב ו' חלק ג'; סמ"ע סי' ט"ו. [5] ש"ך שם סי' כ', ממשמעות הבי' שם ובס"ל מ' סעיף ב'. [6] ראה ש"ך סי' מ' ס"ח ח' וערוך השלחן סי' ס"ט סעי' ו'. [7] ראה דברי אגונים כלל ק"ב אות ד' שמאריך בזה והעלה שזה מחלוקת הראשונים, ואילו בערש ש"י סי' ס"ט סעיף ג' ובשו"ת תשורת ש"י סי' תר"י (בדפוס הישן) כותב שלכו"ע לא צריכים להעיד על גוף הענין. אכן במדרכי ב"ב סי' תרמ"ב מביאר שזו מחלוקת הראשונים. [8] שו"ת קרני ראם (אנקאווה) סי' ק"ט ע"פ ספר גור אריה הלוי (פירוש על הש"ע דפוס מנטובה שנת תפ"ג) שכתב שזו מחלוקת ראשונים וגם מצייין למדרכי הנ"ל. [9] ראה להלן שהפוסקים דנו בזה רק מפני עדיפות הפיננס ששניהם חתומים בו לעומת שאר כתב ידו, ואכן הט"ז כתב שמה שכתב הרא"ש שחתום בו עד אחד הוא לרווחא דמילתא. [10] סי' ס"ט סעיף ד' משו"ת הרא"ש כלל ק"ז סי' ו' מכמה טעמים. [11] ראה ש"ך סי' כ"ב, ועוד מאריך בזה עיי"ש. [12] ש"ך שם, וע"ע בערוך השולחן סעיף ז' במנהג הסוחרים. [13] כתובות כ"א ב', סי' מ"ז סעיף ה', ו'. [14] שם סעיף ז'. [15] ב"י סי' ס"ט שם שמתמה על הגאון המשך הערות בעמוד ב'

לדעתו שווה השעון. הסוחר ענה שלדעתו אפשר להציע אותו למכירה 15,000 שקלים, כאשר יתכן שהמחיר הסופי יהיה גבוה מכך בהרבה. כשסיפר יוסף לשולמית על הקורות אותו עם השעון, אמרה שולמית שמתברר שהמכירה שלה היא בטעות, 'לעולם לא הייתי מוכרת שעון השווה 15,000 שקלים 5000 שקלים', טענה. אך יוסף טען לעומתה, כי היתה יכולה לבדוק את השעון, ממש כפי שהוא עשה, ואם היא החליטה למכור אותו במחיר כזה - ההפסד הוא שלה.

במשנה (ב"מ כה): מבואר, כי מי שמוצא מציאה בגל ובכותל ישן, הרי אלו שלו. והגמרא מבארת, שמדובר באופן שיש לתלות שמציאה זו היא מהאמוריים שהיו גרים בארץ ישראל, לפני כניסתם של עם ישראל לארץ, ולכן הרי היא של המוצא, ואינו צריך להכריז.

הראשונים הקשו על כך, שהרי הדין הוא, שחצירו של אדם קונה לו מציאות שנפלו לתוכה, אף שבעל החצר לא ידע שהגיעו לחצירו (ב"מ יא. ח"מ סי' רסח טע"ג), ואם כן, מדוע אין אנו אומרים שהמציאה נקנתה לבעל הגל או הכותל. וכתב המרדכי (רמז רנח) שדין זה הוא דוקא במציאות ששכיח ומצוי שיבוא לחצירו, אך מציאה כזו, שהוטמנה בידי האמוריים, אינה מצויה לבוא לחצירו, ולכן אינו קונה אותה בחצירו שלא מדעתו. והביא המרדכי מעשה שהיה באדם שקנה מגוי בדיל (סוג מתכת, Tin), ואחר כך מכרו לחבירו, וכשבעל הקונה להתיר את הבדיל, נמצא כי היה זה גוש של כסף (Silver), שהיה מכוסה בשכבת בדיל. כששמע על כך המוכר, טען שהכסף שייך לו, כיון שנכנס לרשותו, והמכירה היתה בטעות. ואבי העזרי פסק שהקונה אינו צריך להחזיר את הכסף, משום שהמוכר לא זכה בו כשקנאו מן הגוי, כיון שלא ידע ולא נתכוון לקנות הכסף, והודה לו ר"ח, והוסיף שכן אירע מעשה לפני ריב"א.

והנה, הרמ"א פסק כדברי המרדכי (סי' רלב טע"ח, וסי' רסח טע"ג). וכתב הש"ך שם ס"ק ו, שהרמ"א כפל דבריו בכדי לבאר שסברת המרדכי שייך הן בקנין יד, והן בקנין חצר). אך הנתנה"מ (סי' רסח ט"ק ג) הקשה, שהרי מכל הראשונים שהקשו כקושיית המרדכי, ולא תירצו לדבריו, מוכח שאינם סוברים כסברתו, ולדידהו חצר קונה לאדם שלא מדעתו אף בדברים שאינם מצויים לבוא לתוכה. ולכן מסיק שם (ובס"ר רלב ט"ק ח) שהעיקר להלכה כדעת התוס' ועוד ראשונים, שמציאה שאין סופה להימצא על ידי בעל החצר, כמו מציאה זו שהיתה מוטמנת בעומק הקרקע, אינה נקנית לבעל החצר, משום שהרי היא כאבודה ממנו ומכל אדם, ודינה כהפקד (ונדחק שם לבאר שכן היא גם כוונת הרמ"א. ובקצה"ח סי' קפ"ט ס"ק ט כתב שהוא ספיאק דדינא. ועי' מחנ"א משיכה ה, ודברי גאונים כלל ו, ל).

ובשו"ת עבודת הגרשוני (סי' צד, הובא בפת"ש סי' רלב סק"ז) דן באופן שאחד קנה מחבירו כלי, וחשב שהוא עשוי מבדיל, ולבסוף התברר שהכלי עשוי מכסף (לא שהכלי היה כסף מצופה בבדיל, אלא הכסף עצמו היה נראה לו בטעות כבדיל). ונסתפק שם אם דין זה דומה לדברי המרדכי, שהרי במרדכי אפשר להבין שבתוך הבדיל היה מונח מטמון של כסף, ואת המטמון הזה לא קנה הקונה בידו או בחצירו, כיון שלא ידע עליו. אך במקרה הזה, הרי ידע שהוא קונה כלי פלוני, אלא שטעה ולא ידע את שוויו של החומר ממנו עשוי הכלי, ויש להסתפק אם שייך לומר שקנה את הכלי רק לשווי וערך הבדיל, ואילו את ערך ושווי הכסף לא קנה. וסיים שם שאחר שנסתפק בזה כמה שנים, מצא בדברי הלבוש (ס"ס ר"ג) שסברת המרדכי שייכת אף בכהאי גוונא.

והנה, בנידון דידן, ישנם את שני הנידונים הנ"ל. ראשית, נמצא שהיה שעון זה מוטמן בתוך ציפוי ממתכת פשוטה (שזה הנידון של מי שמצא כסף בתוך חתיכת בדיל שלכ"ע לא זכתה בזה גב' שולמית). ושנית, נמצא שהשעון עצמו שווה יותר, מפני שהוא איכותי ומתוצרת חברה ידועה (זה דומה לנידון של כלי שנמצא שהוא עצמו מכסף שלדעת העבודת הגרשוני לא זכתה הגב' בזה. ואילו להכרעת הנתנה"מ זכתה שולמית בשווי זה, משום שאף שאין מצוי שתיכנס מציאה כזו לרשותה, מכל מקום אחר שנכנסה, יתכן מאוד שסופה להימצא על ידי מי שהיא בידו, ואין זה כמטמון שאין סופו להמצא ע"י בעל החצר).

אמנם יש שציידו שבזה אף העבודת הגרשוני מודה שהגב' זכתה בה, משום שזה דומה לשאר טעות שטעה המוכר בשווי החפץ, ולא שהיה סבור שהוא עשוי מחומר אחר, שטעות כזה בודאי אינו מונע מלקנותו כולו.

(ויש לציין עוד, שלפי זה שיוסף לא קנה את חלק השיווי מחמת שהיא מחברה ידועה, גם גב' שולמית לא קנתה אותו, שהרי גם נהג המוניטין שמכר לה אותו יכול לטעון שמכר בטעות).

תשלום ערבות זמן רב אחר מועד הפרעון

שאלה: לפני מספר שנים חתמתי ערבות לחבירי על הלוואה. לאחרונה פנה אלי המלוה, וביקש שאפרע את החוב, שכן אין ללוה כסף לשלם אותו. שאלתי אותו למה הוא פונה אלי רק עתה, כאשר זמן הפרעון חל כבר לפני יותר משנתיים, והוא השיב שבזמנו הוא לא תבע את הלוה מחמת שהיה טרוד, ועכשיו כשנתבע אותו -

אין לו לשלם.

כשחתמתי על הערבות, וכן בזמן הפרעון, אכן יכולתי לשלם את התחייבותי. אך עתה, קשה לי מאוד לעשות זאת. האם אני חייב לשלם את הערבות?

תשובה: כתב השלחן ערוך (ח"מ סי' קלא טע"ד), ערב שבא אצל המלוה בזמנו והתרה בו שיתבע ממנו מהלוה, ואם לא, יפטר מהערבות, ולא רצה המלוה והאריך זמן ללוה (ועתה אין ללוה לשלם, או שהלוה מת. שו"ת מהרש"ם ח"מ סי' פו), יש מי שאומר שאין הערב נפטר בכך, וצריך להתיישב בדין זה (כי יש חולקים בדין זה. רמ"א). וכלומר, שיש הפוסקים את הערב מלשלם במקרה שהמלוה פשע ולא תבע את הלוה בזמנו.

בטעם הפוסקים, יש שביארו שזה משום שהערב לא התחייב לשלם אלא אם המלוה יעשה כל שבכוחו להוציא את התשלום מהלוה, ובמקרה שפשע ולא תבעו בזמנו, הרי הוא עצמו גרם לכך שלא יוכל להוציא מהלוה, ועל דעת כן לא התחייב הערב. ולפי זה, אין הערב נפטר אלא אם התרה במלוה לתבוע בזמנו (עיין פתחי תשובה סי' קלא סק"ג שכן דעת המהרש"ך ח"ב סי' קא וסי' קנו. וראה ביאור הגר"א ס"ק ה), ויש שכתבו שדוקא אם ידוע שבזמן הפרעון היו ללוה נכסים, ומחמת שהתעצל המלוה לתבעו שוב אינו יכול להוציא ממנו עתה (מטה שמעון סי' קלא הגהות בית יוסף אות ז, ופתחי חושן הלוואה פרק יג הערה א).

אך בשו"ת חכם צבי (סי' נא) ביאר, שטעם הפטור הוא משום שהערב התחייב לשלם רק אם בזמן הפרעון לא ישלם הלוה, אך לא התכוון להתחייב התחייבות עולמית לשלם הלוואה זו. ולפי זה, אף אם הערב לא התרה במלוה, כל שלא תבע המלוה את הלוה בזמנו, הערב נפטר מחיובו (והוסיף שם, שאפילו אם הערב הסכים למלוה שירחיב את זמן הפרעון ללוה, מכל מקום פקעה ערבותו, ואם המלוה רוצה שישאר ערב, צריך לעשות על כך קנין, כמבואר בס' קצט טע"א, לגבי ערב לאחר מתן מעות).

ואם כן בנידון דידן, שלא התרית במלוה שיתבע את החוב בזמן הפרעון, אך הוא מעצמו לא תבעו, ונתעכב הדבר זמן רב, הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים הנ"ל (ונחלקו הפוסקים אם יכול לומר קים לי כשיטת החכם צבי, עיין פתחי תשובה שם, ערך ש"י, דברי גאונים כלל עח אות ט, ופתחי חושן שם).

אמנם, כל מה שנתבאר עד עתה הוא בערב סתם, שאין המלוה יכול לתבוע ממנו אלא אם תבע קודם לכן את הלוה. אך בערב קבלן, שהמלוה יכול לתבעו מיד בזמן הפרעון, גם אם לא תבע את הלוה (ראה מה שנתבאר במשא ומתן גליון שפד. וברוב שטרי ההלוואה כיום, הערב הינו ערב קבלן), אזי דין הערב כדין הלוה, ואף שעבר זמן הפרעון אינו נפטר מחיובו (שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' קנו, פת"ש שם בשם החכ"צ, ושו"ת אמרי יוסף ח"א סי' פו), אם לא שהתנה בפירוש שקבלת הערבות היא לתקופה מוגבלת (ש"ך סי' קלא ס"ק ג).

המשך הערות מפסקי דינים

הובא בטור שם, וראה הערה 20 מהמיוחסות, וכתב בהגהות רע"א שם שכ"כ המהר"ח ש"ש בתורת חיים ח"א סי' ל"ב, ובמה שכתב הבי"ב בסו"ד ראה מהרמב"ם ראה הגהות אמרי ברון על הש"ך סי' י"ב. [16] רב שרירא גאון בטור שם סעיף ט' ובעל התרומות שער י"ג חלק א' סי' ג'. [17] סמ"ע סי' ט"ט ס"ק ז' מבעל התרומות שיש שכתב כן. [18] ב"ח שם, והובא בש"ך סי' ט"ק י"ב, ובאולם המשפט כתב שלפי רש"י שקיים שטרות דרבנן כי לא חשוד לזיופי, אף בכתב יד הקיום מדרבנן. [19] ש"ך שם ס"ק י"ב, וסי' מ"ו ס"ק י', ובסי' ס"ט בטו"ז ד"ה אם נתקיימה, כתב שביו"ד סי' רכ"ח סעיף ל"ח משמע שאף בדאורייתא (בדיני שבועה) מהני מה שמכיר את החתימה (לא בתורת עדות), אבל הקצוה"ח סי' מ"ו ס"ק ח' העלה שהעיקר כהגאונים כי בממון אין להוציא ע"י סימנין (וכ"כ באולם המשפט סי' ט"ט שם). ובנתנה"מ שם ס"ק ח' חולק על הקצות והליץ בעד הש"ך סי' ט"ט הנ"ל דבסימנין מובהקין גם מוציאיין ממון, ובנתנה"מ סי' ס"ט חידושים ס"ק ח' העתיק את הש"ך, וע"ע באמרי בינה הלוואה סי' ל"ד ס"ק ב' שדן בדברי האחרונים הנ"ל. [20] בהגהות רע"א סי' ל"ה סעי' ד' על הסמ"ע ס"ק ט' ממיוחסות הנ"ל וכן מהרש"ך חלק ב' שצוין בפתחי תשובה סי' ט"ט ס"ק ב'.